

K VÝVOJI TISKOVÉHO PRÁVA V ČESKÝCH ZEMÍCH PO R. 1848

Ladislav Soukup

Počátky buržoazního tiskového práva v českých zemích jsou spojeny s prosazováním svobody tisku za buržoazně demokratické revoluce v letech 1848-1849. "Heslo svobody tisku bylo projevem pokrokové buržoazie, tj. jejího boje proti králům, feudálům a statkářům."¹ Umírněný požadavek svobody tisku omezované pouze trestními zákony, které je však třeba zmodernizovat, obsahovala první pražská petice.² Patentem ze dne 15.3. 1848 provedeným v Čechách nařízením z 21.3. 1848 byla pod tlakem zrevolucionizovaných mas zrušena dosavadní "předbřeznová" censura tisku, kterou prováděly policejní orgány.³ Krátce na to, 29.3. 1848 vydala vídeňská vláda prozatimní tiskový řád (provizorní předpis o tisku), kterým se snažila udržet pod kontrolou státních orgánů lanovitě se šířící vydávání tiskovin.⁴ Proto tiskový řád v rozporu s konstitučními představami demokratů stanovil řadu omezení pro vydavatele periodických tiskopisů, kteří např. pro vydávání časopisu v místě mimo sídlo krajského úřadu museli žádat místodržitelství o povolení a byli povinni složit kauci od jednoho do dvou tisíc zlatých. Tiskový řád upravoval také soudní řízení o tiskových deliktech a zabavení časopisu. Za tiskový delikt politické povahy stanovil trest až do jednoho roku vězení. Jeho neoficiální vyhlášení se setkalo s rozhodným odporem širokých vrstev obyvatelstva, zejména intelligence v Praze a ve Vídni, takže tento předpis nebyl ani publikován v žádné Sbírce zákonů a nebyl v Čechách respektován.⁵

Během dubna 1848 připravila komise složená z novinářů a spisovatelů novou úpravu tiskového práva pro pražský Národní výbor.⁶ Odtud byla postoupena místodržitelství a jím ministru vnitra.⁷ Návrh sestavený do 38 paragrafů⁸ vycházel z demokratizačních tendencí buržoazní revoluce a při zachování možnosti kontroly vydavatelské činnosti státem upravoval jednotlivé instituty tiskového práva daleko volněji než dřívější předpisy.

V úvodu výslovně prohlašoval svobodu tisku. K řízení periodického tiskopisu mělo stačit pouze oznámení s uvedením tiskaře a redaktora, kteří spolu s autorem a nakladatelem měli odpovídat za obsah časopisu. Návrh rozlišoval tiskové přečiny a pořádkové přestupky. Tiskové přečiny uváděl taxativně. Na prvním místě chránily nedotknutelnost a autoritu panovníka ("útok na osobu zeměpána") a monarchistickou formu státu, dále buržazní zájmy ochrany soukromého vlastnictví a osob ("štvání k poškozování majetku a osoby"). Mezi dalšími přečiny, které návrh tiskového zákona upravoval bylo m.j. vyzývání k nesplnění zákonných povinností, ohrožování mravnosti, urážky na cti. Soudní řízení mohlo být zahájeno na návrh státního žalobce - komorního prokurátora - nebo soukromé osoby u soudu první instance, kterou byl zemský soud v Praze. Vyšetřování se mělo konat bez omezení svobody žalovaného. Jednání mělo probíhat ústně a veřejně. V návrhu byla věnována pozornost tehdy živé jazykové otázce a dával žalované straně právo volby jednacích řečí. Proto byl povinen prezident zemského soudu k projednávání tiskových věcí jmenovat u zemského soudu pět soudců, kteří ovládali oba "zemské jazyky". Tiskový

soud byl soudem porotním. Členové poroty měli být v počtu 300 zvoleni z řad občanů splňujících podmínky pro vstup do národní gardy. Členství v porotě bylo prohlášeno za občanskou povinnost. Pro projednávání každého případu mělo být určeno losem 34 porotců. Jejich počet na předepsaných 12 měli vyloučením redukovat žalovaný a žalobce, oba stejným dílem. K odsuzujícímu výroku poroty návrh stanovil tříčtvrtinovou většinu hlasů.

Trestem bylo podle návrhu Národního výboru vězení v délce od jednoho dne do 5 let. Maximální trest mohl být uložen při odsouzení za přečin štvání k převratu ústavy. Dalším možným postihem byla konfiskace příslušného článku, kterou musel ve stanovené lhůtě potvrdit tiskový soud. Horní hranice trestu vězení daleko převyšovala stanovenou míru tohoto trestu prozatímním tiskovým řádem z 29.3., který ovšem byl odmítán hlavně pro přísné podmínky vydávání časopisů.

Jako soud druhé stolice byl v návrhu určen apelační soud. Odvolání proti rozsudku zemského soudu (lhůta 3 dny) mohlo mít odkladný účinek na čestné slovo odsouzeného nebo po složení peněžní záruky. Rovněž u apelačního soudu byla předepsána zásada veřejnosti a ústnosti jednání.

Návrh tiskového zákona pražského Národního výboru předpokládal pro přezkoumání řízení o tiskových přečinech jako poslední - třetí instanci, kterou měl být místodržitelství úřad. Na nejvyšším stupni se tedy rozhodování v tiskových věcech přenášelo do sféry správní.

Pořádkové přestupky měly být stíhány obvyklým způsobem správními orgány podle obecných správních předpisů.

V návrhu bylo pamatováno i na finanční stránku soudního řízení. Všechna podání byla osvobozena od soudních poplatků i od poštovného.

Současně s pražským návrhem byl připravován vládou ve Vídni nový předpis namísto prozatímního tiskového řádu z 29.3. 1848, který se jí nepodařilo provést. V Pillersdorfově ústavě vydané 25.4. 1848 byla proto slibována nová úprava tiskového práva.⁹ Pod tlakem rostoucích revolučních nálad byl slib splněn. Dne 18.5. 1848 ve Vídni vydaná nařízení ministerské rady, následující den publikovaná v Praze,¹⁰ už nestanovila vydavatelům povinnosti žádat o povolení a skládat kauci. Tiskové věci prikazovala porotním soudům a celkově upravovala práva a povinnosti osob podílejících se na vydávání časopisů volněji, obdobně jako popsany návrh Národního výboru.

Liberální nařízení se v praxi státních orgánů vůči periodickému tisku uskutečňovalo pouze do počátku stavu obležení, během něhož bylo v rozporu s dosud platnou právní úpravou třeba k vydávání časopisu souhlasu vojenských úřadů. Byla také obnovena předběžná censura a byl pozorně sledován ohlas tisku na veřejnosti.¹¹

Ústavní výbor říšského sněmu ve Vídni, bez ohledu na vývoj politické situace ve státě, připravoval právní úpravu občanských práv v demokratickém duchu. Dne 26.9. 1848 dokončil "Návrh práv základních", který v § 20 pojednával o svobodě projevu.¹² Výslovně zakazoval její omezení zejména cenzurou, požadováním kaucí a poplatků nebo na základě výsad. Protiprávní jednání - zneužití tisku mělo být posuzováno podle obecně platných zákonů porotními soudy. Odpovědnost za uveřejněnou zprávu ukládal v prvé řadě autorovi. Je-li znám a má bydliště na území státu nemůže být místo něho stíhán někdo jiný. Tento návrh však nebyl projednáván v plénu říšského sněmu, který v důsledku revolučních událostí ve Vídni od 6. října 1848 přestal fungovat.

Návrh základních práv z 21.XII. 1848 přepracovaný kroměřížským sněmem, přesto, že vcelku byl už mnohem méně radikální, přebíral od ústavního výboru původní úpravu svobody projevu téměř beze změny. Neobsahoval pouze detailní úpravu otázky odpovědnosti autora, jak je uváděna výše.¹³

Vojenské i civilní správní orgány při potlačování revolučního hnutí dále potlačovaly svobodu projevu, uplatňovanou zvl. prostřednictvím tisku koncem r. 1848.

Omezení tisku, zejména při jeho rozšiřování, (zákaz vyvěšování plakátů a bezplatného rozdílení nebo prodeje letáků na veřejných místech) a předběžnou cenzurou časopisů politického obsahu ponechávalo v platnosti i pro pozdější dobu nařízení ministerstva vnitra vydané dne 20.XII. 1848.¹⁴

Další úpravu tiskového práva nacházíme v císařském patentu o základních občanských právech, vydaném současně s březnovou ústavou r. 1849.¹⁵ Zde v § 5 byla formálně zakotvena svoboda projevu, m.j. též prostřednictvím tisku a zakázána cenzura. Předpokládalo se také vydání zákona, který by zamezoval "zlé užívání tisku".¹⁶ Krátce nato, 13.3. 1849, byly vydány dva prováděcí zákony.¹⁷

Tiskový patent označovaný jako zákon proti zneužívání tisku obsahoval řadu podmínek omezujících realizaci tiskové svobody. K vydávání časopisu stačilo jen oznámení, ale u osoby odpovědného redaktora vyžadoval rakouskou státní příslušnost, občanskou bezúhonnost, věk 24 let a bydliště v místě vydávání listu. K usnadnění úřední evidence časopisu zákon stanovil předkládání povinných výtisků, dále zakazoval kolportáž a nařizoval bezplatné uveřejňování tiskových oprav od úřadů i soukromých osob. Největší omezení, které tento předpis zaváděl, bylo stanovení kaucí pro politické časopisy. Jejich výše byla odstupňována podle počtu obyvatel místa vydávání a počtu publikovaných čísel v jednom měsíci. Kauce zčásti nebo zcela propadaly při uložení peněžitých trestů. Zákon také rozšiřoval okruh osob odpovědných za obsah časopisu. Byli jimi odpovědný redaktor, vydavatel, ale i jiné osoby podílející se na vydávání. Formulace jednotlivých ustanovení připouštěla uplatňovat proti časopisům mírnější nebo ztřísněný postup státních orgánů podle jejich úvahy a politické situace.

Zákon o řízení ve věcech tiskových vydaný současně přebíral dosavadní úpravu z 18.V. 1848, podle které byly pro tiskové delikty příslušné porotní soudy.

Důležitější než obecná právní úprava byla pro vydávání časopisů v této době politická praxe represivních orgánů státu. Výjimečný stav vyhlášený v Praze a okolí 10.V. 1849 a trvající až do 1.9. 1853 měl m.j. omezit i svobodu tisku. Vyhláška o stavu obležení stanoví, že k vydávání časopisu je třeba povolení úřadu.¹⁸ V zápětí na to byla rozšířena platnost vojenského trestního zákona i na nakladatele časopisu, kteří poruší vyhlášku o výjimečném stavu.¹⁹ V podmínkách vojenské diktatury v krátké době zanikly téměř všechny české časopisy politického charakteru. V roce 1852 už vycházely pouze dva.²⁰

Rostoucí represi protivládních tendencí v této době ilustruje vyhláška vojenského velitele Prahy ze dne 8.3. 1852, která zvyšuje tresty za rozšiřování tiskopisů revolučního obsahu až na 5 let nucených prací.²¹

Otázek tiskového práva se částečně dotýkal nový trestní řád ze 17. ledna 1850, podle něhož byla stanovena příslušnost porotních soudů, dosud platná pouze pro trestní věci tiskové, všeobecně. Trestní řád upravoval odchýlně dílčí procesní otázky týkající se tisku.

Následujícího roku byla značně rozšířena pravomoc správních orgánů vykonávajících dohled nad tiskem. Nařízení ze dne 6.VII. 1851 usnadňovalo administrativní

represi periodického tisku za použití nové instituce výstrahy a následného zastavení časopisu.²² Důvody pro aplikaci těchto opatření byly v nařízení formulovány velmi obecně, nepřátelské zaměření časopisu vůči trůnu, či náboženství nebo nesrovnatelné s udržením veřejného pokoje. Po dvou písemných úředních výstrahách mohl být časopis zastaven správním aktem. Takto bylo umožněno přímé ovlivňování obsahu časopisů úřední cestou i v těch částech Rakouska, kde nebyl vyhlášen výjimečný stav. Nařízení tedy dále podstatně omezilo svobodu tisku, kterou u nás přinesla buržoazní revoluce r. 1848 a bylo v oblasti demokratických práv a svobod občanů předzvěstí obnovy absolutismu.

Současně s rakouským trestním zákoníkem²³ byl vydán v květnu 1852 nový tiskový řád, koncipovaný zcela v duchu neoabsolutismu.²⁴ Přebíral z dosavadních předpisů všechna opatření omezující tisk a připojoval k nim ještě další, takže úprava tiskových poměrů podle něho byla přísnější než podle zvláštních předpisů výjimečného stavu.²⁵

Tiskový řád bachovského absolutismu pro zahájení vydavatelské činnosti periodického tisku zaváděl koncesní systém. Povolení vydávat časopisy mohly správní orgány libovolně odmítnout, nebo je vydat na dobu určitou či neurčitou. Pro osobu redaktora byla stanovena mravní bezúhonnost a odborná erudice potřebná k vedení vydavatelství.

Řád přebíral z dřívější úpravy instituci kauce, která se podle něho vztahovala i na časopisy nepolitické a zvyšoval její částky.

Další omezení obsahovalo ustanovení o předběžné cenzuře, k níž měly být předkládány výtisky periodik jednu hodinu před vydáním, neperiodické tiskopisy 3 dny před vydáním. Tato úprava umožňovala zásahy do hotových výtisků i v poslední chvíli před zahájením prodeje a tím mohl být vydavatel finančně poškozován.

Ke konfiskaci části nebo celého čísla časopisu byly kompetentní správní orgány, které rozhodovaly též o zastavení časopisu a propadnutí kauce. S možností soudního přezkoumání jejich rozhodnutí tiskový řád nepočítal. V této situaci naprosté závislosti odpovědných osob na dohlížejících státních orgánech museli být redaktor a vydavatel listu, ve snaze předejít represivním zásahům, censory sami sobě. Jejich činností podle Marxe bylo "uhýbání, ustupování, ohýbání hřbetu a prosívání slov."²⁶

Tiskový řád přebíral z dosavadní úpravy instituci výstrahy a ještě rozšiřoval důvody jejího použití v zájmu ochrany absolutní monarchie. Umožňoval stíhání odpovědných osob i za uveřejnění údajů, které mohou vzbudit domněnku osobní urážky jednotlivců. Státním úředníkům zakazoval jakoukoliv účast v periodickém tisku. Mezi odpovědné osoby zahrnoval prakticky všechny, kdo se na vydavatelské činnosti podíleli, od autora nebo překladatele, redaktora a vydavatele až po tiskaře a prodavače. Tiskový řád z r. 1852 přebíral z dřívějších předpisů všechna ustanovení omezující iniciativu v publikační činnosti a všestranně posiloval státní dohled byrokratického aparátu nad tiskem. K potlačování svobody projevu byla využita také opatření ekonomického charakteru, který umožňoval daňový systém. Proto byla převzata i daň z inzerátů zavedená r. 1850, snižující příjmy vydavatelství.²⁷ Ekonomickými nástroji se snažila rakouská vláda omezovat tisk i později, když r. 1857 byla inzertní daň zvýšena a zaveden novinářský kolek.²⁸

Bachovský absolutismus zavedl i důkladnější evidenci periodického tisku a tiskařských podniků. Od r. 1852 místodržitelství pořizovalo vždy za půlroční období v červenci a v lednu přehled časopisů, které vycházejí v zemi a jednou v roce soupis tiskáren vyrábějících periodika. Seznamy časopisů vedle běžných údajů obsahovaly politické zaměření listu a případné konfiskace a tresty.²⁹

Další zhoršení tiskových poměrů tentokrát ve sféře procesního práva, přinesla nová úprava trestního řízení uskutečněná trestním řádem z r. 1853. V souladu s absolutistickými tendencemi přestavby státního aparátu byl zrušením porotních soudů odstraněn laický prvek v soudnictví. Také projednávání tiskových deliktů, pokud o nich podle tiskového řádu nerozhodovaly správní orgány, bylo tak podrobeno větší ingerenci státu.

Poslední úpravou tiskového práva v období bachovského absolutismu bylo společné nařízení ministrů vnitra, spravedlnosti, policie a nejvyššího vojenského velitele z 27.XI. 1859, kterým se doplňoval tiskový řád. Zmírňovalo některá z dosavadních represivních opatření vůči tisku a naznačovalo tak počátek konce nedemokratického, absolutistického režimu, který Rakousko přivedl k všeobecnému úpadku. Nařízení zavedlo dědičnost novinářské (vydavatelské) koncese a stanovilo dosud neomezenou dobu platnosti úřední výstrahy na dva roky. Vedle toho však obsahovalo i zpřísňující ustanovení o urážkách a zesměšňování úřadů i soukromých osob, o rušení pokoje a obrožování důvěry vládě. Podle nich byly postihovány zvláště také humoristické listy. Policejní orgány s neslábnoucí energií potlačovaly protivládní tendence i zákroky proti tiskárnám. Vedle konfiskace hotových výtisků časopisů zabavovaly i tiskařskou sazbu celého čísla listu. Tímto nezákonným postupem působily tiskárnám výrobní potíže.

Buržoazně demokratické, liberální politické koncepce prosazované po skončení absolutismu a při obnově ústavnosti na počátku 60. let byly příslibem demokratické úpravy občanských práv a svobod, tedy i svobody projevu. V únorové ústavě z r. 1861 však vůbec základní občanská práva upravena nebyla. Odpor konzervativní vlády byl postupně překonáván liberálními politickými skupinami na půdě parlamentu cestou uzákonění práv a svobod občanů speciálními zákony. Téměř dva roky byl připravován a za stálých průtahů ve sněmovně projednáván návrh nového tiskového zákona.

Zákonem o tisku vydaným 17.12. 1862³⁰ byla zrušena některá ustanovení represivní povahy dosud mnohostranně omezující tisk, především tiskový řád z r. 1852. Nový předpis se stal základní normou tiskového práva v Rakousku až do zániku monarchie r. 1918. Při vzniku Československa byl tento zákon spolu s novelami recipován a tvořil základ právní úpravy tiskových poměrů v českých zemích ČSR.

Zákon o tisku upravoval v 41 paragrafech, rozdělených do 3 oddílů všechny podstatné otázky realizace svobody projevu prostřednictvím tisku. V obecných ustanoveních (část I.) zakotvoval univerzální osobní působnost a potvrzoval platnost zvláštních předpisů vojenských pro osoby podléhající pravomoci vojenských soudů. Odkazoval také na živnostenské předpisy, které upravovaly tištění, vydávání a obchod s tiskopisy. V tomto dílu zákona byly rovněž - byť nedokonale - formulovány některé základní pojmy tiskového práva jako jsou tiskař, rozšiřování tiskopisů a periodický tiskopis. Jejich vymezení bylo důležité pro stanovení odpovědnosti a z ní plynoucího trestního postihu, o kterém pojednávaly další díly zákona.

Pořádková ustanovení ve věcech tiskových obsahovala část II. Stanovila povinné údaje na tiskopisech, oznamovací povinnost na počátku vydávání časopisu a náležitosti takového oznámení, požadavky na osobu odpovědného redaktora, kauce, předkládání povinných výtisků k cenzuře a k archivním účelům. Určovala podmínky úřední i soukromé tiskové opravy, uveřejňování úředních vyhlášek a rozšiřování tiskopisů. Upravovala dále zastavení časopisů rozhodnutím správního orgánu nebo soudu. Porušení těchto ustanovení bylo trestné buď jako přečin nebo jako přestupek.

Část třetí obsahovala ustanovení o trestných činech spáchaných obsahem tiskopisu. Stanovila použití trestního zákona, byla-li porušena jeho ustanovení, upravovala odpovědnost autora, redaktora a dalších osob za zanedbání povinné péče při vydávání tiskopisů. Nahrazovala zvláštní ustanovení trestního zákona o zločinech a přečinech spáchaných tiskopisy novou úpravou propadnutí kauce a soudního zákazu tiskopisu. V závěru pojednávala o promlčení tiskových deliktů.

Nový tiskový zákon z r. 1862 umožňoval realizovat svobodu projevu tisku značně volněji než dosavadní předpisy. Nevyžadoval již úřední povolení správního orgánu k vydávání časopisu (koncesi), nyní stačilo oznámení vydavatele. Nepřevzal také, v absolutismu často používanou, instituci výstrahy.³¹ Zdaleka jej však nelze považovat za liberální, neboť celé jeho pojetí a řada konkrétních ustanovení zvláště, sledovaly cíl omezení rozvoje tisku, zvl. časopisů. Nový tiskový zákon byl vlastně ústupkem vlády od tiskového zákona z doby absolutismu. Ten jako celek nebyl na počátku šedesátých let udržitelný, ale většina represivních opatření byla z něho přijata do nové normy. Podle oficiálních názorů byl v Rakousku periodický tisk pokládán za nebezpečný státu.³² Vláda si byla vědoma významu tisku pro národnostní hnutí utlačovaných národů Rakouska i pro rozvíjející se boj dělnictva za jeho sociální a politický program. Rozmachu periodického tisku byly kladeny překážky ekonomického rázu, které zdražovaly jeho vydávání nevýrobními náklady (kauce a novinářský kolek) tak, aby "Svoboda tisku byla výlučným privilegiem kapitálu."³³ Tyto výdaje, jak již bylo poznamenáno výše, byly nejtěživější pro dělnický tisk, který zápasil s trvalými finančními problémy.

O kaucích pojednávaly §§ 13-16 zákona o tisku. Povinnost ji složit měli vydavatelé periodických tiskopisů vycházejících více než dvakrát měsíčně, jejichž obsah mohl být nepohodlný vládě. Okruh takových časopisů byl proto vymezen co nejšířejí, podle toho, zda se zabývaly politickými, náboženskými nebo společenskými otázkami. Tato problematika nemusela být hlavním posláním časopisu. Ustanovení o kauci se nevztahovalo pouze na časopisy vědecké a odborné. Výše kauce byla určena podle počtu obyvatelstva v místě vydání časopisu, a v přilehlém okolí do dvou mil, v rozmezí od 8 000 do 2 000 zlatých. Např. pro Prahu byla určena kauce v částce 6 000 zlatých. Mírnější - pouze poloviční - sazba platila pro vydavatele časopisů vycházejících nejvíce třikrát v týdu. Kauce se skládala buď v hotovosti, nebo v některých druzích dlužních úpisů u určených peněžních ústavů.³⁴ Po skončení vydávání časopisu měla být kauce, pokud nepropadla, vrácena vydavateli, resp. když nebyla použita k uhrazení peněžních trestů a nákladů trestního řízení, ke kterým byl vydavatel odsouzen za tiskové delikty. Při odsouzení odpovědné osoby pro tiskový zločin nebo přečin, soud vedle trestu obžalovanému, rozhodoval též o propadnutí části nebo celé kauce ve prospěch fondu chudých v místě, kde došlo k trestnému jednání. Propadající částka činila 60 zlatých až 300 zlatých šlo-li o přečin, v případě zločinu 300 zlatých až do výše celé sumy. Propadnutí kauce se vztahovalo i na delikty zanedbání povinné péče. Zákon vyžadoval, aby kauce v určité výši byla trvale uložena u peněžního ústavu. Pokud byla její suma snížena výkonem trestního rozsudku, musela být do osmi dnů doplněna, jinak správní orgány zastavily časopis až do té doby, než byla kauce obnovena.³⁵

Vedle nástrojů ekonomického působení umožňoval tiskový zákon ovlivňování a kontrolu tisku řadou policejních a trestních opatření převzatých z dosavadní úpravy. Mezi nimi je na prvním místě třeba uvést § 17 umožňující cenzuru. Podle něho je tiskař

povinen současně se zahájením rozšiřování periodického tiskopisu, "ihned když jej počne rozdávat neb rozesílati", odevzdat jeden výtisk správnímu úřadu v místě vydávání, a pokud je tímto místem sídlo úřadu státního zástupce, také jemu. Povinnost odevzdávat cenzurní exemplář měl tiskař i při vydávání neperiodických tiskopisů v rozsahu do 5 tiskových archů, na kterých musely být povinné údaje, a to nejpozději do 24 hodin před počátkem rozšiřování. Tato lhůta mohla být zkrácena se svolením úřadů. Výtisky se odevzdávaly bez náhrady.

Odvádění povinných - cenzurních výtisků mělo co nejvíce usnadnit dohlížejším orgánům kontrolu tisku a jeho případnou včasnou represi. Někteří starší buržoazní autoři kritizují skutečnost, že povinnosti odvádět výtisky ke kontrole mají jejich výrobci.³⁶ Poukazují zejména na to, že žádný jiný řemeslník není nucen, sám upozorňovat úřady, když se dopustí protiprávního jednání. Tyto úvahy mají společného jmenovatele s liberálními teoriemi o realizaci zásady formální svobody a rovnosti všech občanů. Odvádění povinných výtisků k cenzurním účelům bylo v těchto souvislostech označováno za opatření omezující svobodu tisku. Jeho účel je ovšem zcela jasný. Označuje jej zejména sama rakouská buržoazní právní věda. Odevzdávání cenzurních výtisků má sloužit včasnému zabavení a současně lacino, rychle a pohodlně, informovat kontrolní orgány o všech nově vydávaných periodických tiskopisech.³⁷ Demokraticky a pokrokově smýšlející autoři poukazovali také na to, že ustanovení tiskového zákona, které takto usnadňuje cenzuru, staví tisk apriori do podezřelého světla.³⁸ Podle stanoviska rakouské konzervativní vlády³⁹ byl tisk, i v liberálním období 60.ých let a později, považován z velké části za státu nebezpečný, a represivní opatření vůči němu právními normami zakotvovaná, byla pokládána za nezbytná. Přitom se zdůrazňovalo, že při odevzdávání kontrolních výtisků nejde o preventivní cenzuru a že po zrušení koncesního systému je to jediná cesta, jak státním úřadům zajistit přehled o množství vznikajících a zanikajících časopisů, z nichž mnohé jsou nebezpečné státu. Omezení cenzurních výtisků (odváděly se zdarma) na periodika a na neperiodické tiskopisy menšího rozsahu, mělo čelit námitkám poukazujícím na finanční zatížení působené nakladatelům povinnými výtisky.

Proti možnému obcházení očekávaného cenzurního zásahu se strany nakladatele nebo vydavatele byl § 17 vykládán tak, že místem vydání, kde mají být odevzdány povinné výtisky, není místo vytištění, ale místo rozšiřování. Obě nemusí být totožná. Za včasné a správné odevzdání tiskopisu na úřad ručil tiskař, osoba zajišťující jeho výrobu. Právní teorie také toto ustanovení kritizovala, poukazující na to, že tuto povinnost by měl mít především vydavatel.⁴⁰ Jeho porušení bylo trestné jako přestupek pokutou 10 až 100 zlatých.

Právní úpravou souběžné cenzury především periodických tiskopisů byly, v podmínkách politické situace počátků 60. let 19. stol. v Rakousku, vytvořeny vládě vyhovující předpoklady pro kontrolu tisku ze strany státních orgánů. Nesporným pokrokem a výsledkem liberalizačního úsilí radikálně orientovaných buržoazních politiků bylo odstranění předběžné cenzury uplatňované dosud z bachovského období. Nová úprava provádění cenzury a její aplikace v praxi znamenala výrazné uvolnění tiskových poměrů, přestože pružně a spolehlivě fungující soustava státních správních úřadů a soudů umožňovala rychlý postih odpovědných osob. Stát mohl proti publikování tiskopisů nežádoucího obsahu zasahovat pouze ex post a nemohl již zabránit jeho rozšiřování od

samého začátku. Tento stav trval však pouze do r. 1869, kdy, jak uvádíme dále, t. přípuštěna ve výjimečných případech opět cenzura preventivní.

Podobná formulace o odvádění cenzurních výtisků je upravena v následujícím § 18 o odevzdávání povinných exemplářů tiskopisů k archivním účelům, i když v žádném z těchto ustanovení není uveden účel. U výtisků určených k archivaci se nerozlišoval jejich periodický nebo neperiodický charakter. Nakladatel byl povinen zasílat je ministerstvu vnitra a označeným knihovnám, případně, pokud šlo o cizince, tiskař.⁴¹ Také tyto tiskopisy se měly zasílat zdarma. Za nákladně upravené spisy měla být poskytována snížená náhrada. Porušení tohoto ustanovení bylo trestáno jako přestupek pokutou od 5 do 50 zlatých. Starší literatura posuzuje odvádění archivních povinných výtisků převážně z hlediska materiálního a hodnotí je jako finanční břemeno.⁴² Posuzování řady otázek tiskového práva z pozice soukromého podnikatele je, pro starší odborná díla rakouská a německá, typické. Represivním opatřením vůči samotnému tiskopisu jako výsledku činnosti odpovědných osob, jestliže byl publikován text naplňující skutkovou podstatu deliktu, nebo byl-li protiprávně rozšiřován, bylo zabavení.

Význam instituce zabavení pro omezování tisku vzrostl po zrušení předběžné cenzury. Za její platnosti kontrolní orgány nepřipustily vydání tiskopisu s trestním obsahem. Zabavení pak jako výsledek trestního stíhání bylo používáno jen u ilegálních tiskopisů.

Od účinnosti tiskového zákona z r. 1862 musela vláda daleko více využívat k represii tisku zabavení, protože množství tiskopisů s nežádoucím, trestným obsahem výrazně vzrostlo.

Zabavení tiskopisu bylo autory 2. pol. 19. stol. kritizováno jako nástroj mnohostranně omezující svobodu tisku.⁴³ Kritické hlasy poukazovaly též na materiální škody, které zabavení působí vlastníkům tiskopisů.

Rakouské tiskové předpisy upravovaly zabavení v několika formách; podle účelu k němuž mělo sloužit. Jako trest propadnutí tiskopisu je upravoval § 24 tiskového zákona v souvislosti s přestupkem nedovolené kolportáže nebo plakátování, kdy nezáleželo na obsahu tiskopisu. Ten mohl být z hlediska trestnosti i nezávadný. Propadlé tiskopisy podle obsahu trestně nezávadné měly být předány do prodeje chudinskému fondu, kterému se odváděly peněžité tresty. Trestem bylo dále zničení tiskopisu a technických prostředků k jeho rozmnožování stanovené v § 37 tiskového zákona. Jestliže soud rozsudkem zakázal další rozšiřování tiskopisu, když byl jeho obsahem "spáchán zločin", musel připojiť též rozhodnutí o jeho zničení. V případě přečinu nebo přestupku bylo, podle § 36 tiskového zákona, rozhodnutí soudu o zničení tiskopisu fakultativní.

Další forma zabavení tiskopisu měla procesní účely. Sem patří zabavení k zajištění důkazu pro trestní řízení. Mohlo se týkat buď obsahu tiskopisu nebo porušení zvláštních ustanovení tiskového zákona. Např. neúplné označení tiskopisu § 9, vydávání časopisu bez předepsaného oznamovacího postupu § 11, nedodržení cenzurních výtisků § 17, otištění opravy nesprávným způsobem § 22, nedovolené rozšiřování § 23. K důkazním účelům mělo být zabavováno pouze několik výtisků tiskopisu, případně 1 exemplář. Naproti tomu zabavení k zajištění exekuce resp. exekuční zabavení, které má též procesní účely, se týká celého nákladu tiskopisů s výjimkou těch výtisků, které přešly v držení jiných osob k vlastní potřebě. Exekuční zabavení bylo aplikováno u tiskových deliktů, na které byl stanoven trest zničení nebo propadnutí tiskopisu. V soudním řízení musel být uložen uvedený trest a rozhodnutí muselo nabýt právní moci. Zabavení k

zajištění exekuce mělo umožnit realizaci represivního opatření poté, co proběhne soudní řízení a bude uložen předpokládaný trest propadnutí nebo zničení. Mělo zabránit dalšímu rozšiřování tiskopisu, jeho ukrytí a pod. až do právní moci rozsudku. Relativní zlepšení ve sféře svobody projevu, dané projednáváním tiskových deliktů soudy, bylo touto úpravou zabavení k zajištění exekuce výrazně oslabeno. Zabavení tiskopisu mohlo mít též povahu opatření policejního.⁴⁴ Zabavení předstižně policejní, kterým administrativní cestou mohlo být zabráněno vydání tiskopisu a tudíž i spáchání deliktu, bylo používáno za Bachova policejního absolutismu na základě předběžné cenzury. Zaniklo spolu se systémem výstrah vydáním tiskového zákona r. 1862.⁴⁵

Zabavení represivně policejní, chápané jako opatření, které má zabránit šíření již vydaného tiskopisu trestného obsahu, má realizovat státní správa zpravidla na základě rozhodnutí soudu.⁴⁶ Vychází z § 36 a 37 tiskového zákona. Předběžně (prozatimní) policejní zabavení upravoval zákon č. 7/1863 ř. ze dne 17.12. 1862 o řízení ve věcech tiskových (§§ 6-10). Pro delikty obsahové nebo pořádkové je prováděl správní orgán, t.j. bezpečnostní úřad, buď na základě vlastního rozhodnutí nebo na pokyn státního zástupce. Státní zástupce byl povinen do 3 dnů navrhnout potvrzení konfiskace soudu nebo zabavení provedené z podnětu policejního úřadu zrušit. Rovněž soud měl třídní lhůtu pro své rozhodnutí. Pokud nerozhodl do 8 dnů od provedení konfiskace byl povinen policejní úřad sám zabavení neprodleně zrušit. Byla-li konfiskace soudem potvrzena, musel státní zástupce nejdéle do 8 dnů potom dát podnět k zahájení trestního řízení, (návrh na přípravné vyšetřování) nebo podat obžalobu.

Právní úprava svobody tisku v Rakousku v 60. letech minulého století zahrnovala ještě další instituci ochrany zájmů vládnoucí třídy, tzv. objektivní řízení. Podle něho bylo možno zneškodnit tiskopis, jehož obsah byl pro vládu nebezpečný i tehdy když nemohla být trestně postižena odpovědná osoba, tzn. když v řízení proti subjektu trestného činu nebylo dosaženo úspěchu, ale též tehdy, jevilo-li se objektivní řízení v konkrétním případě pro represivní orgány snadnější.

Podle § 16 zákona o tiskovém řízení mohl státní zástupce požádat soud, aby obsah tiskopisu prohlásil za trestný buď jako zločin nebo přečin. Přitom nebylo třeba, aby byla současně obžalována konkrétní osoba, odpovědná za obsah tiskopisu. Soud rozhodoval o návrhu v neveřejném zasedání po slyšení státního zástupce. Záleželo tedy pouze na vůli úřadu, zda dá podnět k objektivnímu řízení, nebo bude stíhat odpovědné osoby. Znění zákona o tiskovém řízení z r. 1862 připouštělo dokonce i obojí postup současně. Tato úprava byla novelou z r. 1868 změněna na alternativní, avšak nový trestní řád z r. 1873 připustil opět obojí řízení souběžně.⁴⁷ Cílem těchto úprav bylo dát státním orgánům co největší prostor pro represii tisku i v případech, kdy odpovědné osoby nemohou být potrestány - např. z důvodu promlčení nebo byl-li obžalovaný zproštěn viny.

V řízení objektivním mohlo být rozhodnuto o zákazu rozšiřování tiskopisu nebo i o jeho zničení včetně technických prostředků k jeho vytištění. Podle § 15 zákona o trestním řízení stačilo, aby soud konstatoval trestnost obsahu tiskopisu. Objektivní řízení tedy velmi široce umožňovalo konfiskaci nežádoucích tiskopisů.

Dalším represivním opatřením rakouského tiskového práva bylo zastavení periodického tiskopisu. Tento osvědčený prostředek potlačování tisku v éře absolutismu, uplatňovaný administrativní cestou ve spojení s institucí výstrahy, byl v umírněnější podobě převzat i do tiskového zákona z r. 1862. I starší buržoatní literatura zdůrazňuje, že o

otázce zastavení časopisu by měly rozhodovat výhradně soudy, nikoli policejní úřad nebo státní zástupce.⁴⁸ Zastavení se připouští v § 11 jestliže nebyla dodržena čekací lhůta při oznámení o vydávání nebo když nebyly včas podány změny oznamovaných údajů. Dále také, když bylo porušeno ustanovení o kaucích zastavil časopis policejní úřad.

Zastavení periodického tiskopisu výrokem soudu podle § 11 tiskového zákona, mohlo být provedeno pro porušení předpisů o osobě odpovědného redaktora, nebo podle ustanovení § 21 tiskového zákona o tiskové opravě. Když byl obsahem periodického tiskopisu spáchán zločin trestaný žalářem delším než 5 let, nebo když šlo o několikanásobnou recidivu méně trestných zločinů nebo přečinů během jednoho roku, mohlo být na návrh státního zástupce použito § 38.

K represí tisku podle tiskového zákona přispívala též ustanovení o tiskové nedbalosti. Starší literatura podrobně teoreticky rozpracovala otázku nedbalostních deliktů tiskových a poukázala na jejich právní problematičnost.⁴⁹ Rakouská právní úprava zde dala přednost politickým potřebám širokých možností vlády pro potlačování projevů odporu třídně a národnostně utiskovaných mas. Stanovila široký okruh osob odpovědných za obsah tiskopisu. Podmínky jejich trestní odpovědnosti byly přísnější než podle trestního zákona. Upravovaly je podrobně §§ 29-33 tiskového zákona.

Byl-li spáchán obsahem tiskopisu zločin nebo přečin, odpovídali "za zanedbání povinné pečlivosti a pozornosti" pisatel, vydavatel nebo nakladatel, tiskař, rozšiřovatel. U periodických tiskopisů byl odpovědný redaktor (zřejmě jde o odpovědného redaktora). Pisatel mohl být postižen proto, že obsah jeho spisu byl trestný, čemuž mohl zabránit vynaložením povinné pozornosti, zatímco redaktor byl trestně odpovědný za obsah časopisu vždy a nemohl jí být nijak zbaven. Vydavatel a nakladatel mohli být zproštěni odpovědnosti, jestliže hned při prvním výsledku uvedli jméno autora, který se v době převzetí tiskopisu k vydání zdržoval na území státu. Mimo to nakladatel měl uvést vydavatele. Tiskař odpovídal za zanedbání povinné péče při porušení předpisu o povinných údajích na tiskopise a o cenzuře; rozšiřovatel při porušení ustanovení o rozšiřování tiskopisu.

Tiskový zákon také stanovil podmínky, které musel splňovat odpovědný redaktor periodického tiskopisu - osoba řídící redakci a nesoucí trestní odpovědnost za obsah časopisu. Je to osoba, jejíž jméno bývá na tiskopisu uvedeno. Tuto funkci mohl podle § 12 zastávat rakouský občan - tedy pouze osoba fyzická - muž i žena - po dosažení zletilosti (24 let). Někteří autoři zastávali názor, že by tato věková hranice, vzhledem k náročné činnosti odpovědného redaktora měla být vyšší.⁵⁰ Další podmínkou bylo, aby odpovědný redaktor měl bydliště v místě vydávání časopisu. To mělo usnadnit jeho případné trestní stíhání. Odpovědný redaktor musel ještě splňovat podmínku občanské bezúhonnosti, nesměl být zbaven pasivního volebního práva podle obecního zákona. Odpovědní redaktori pokrokových časopisů, převážně dělnických, byli často trestáni za delikty spáchané obsahem jejich časopisů.

Trestem býval převážně žalář nebo vězení. K ochraně odpovědných redaktorů před trestním postihem bylo v novinářské praxi používáno pseudoredaktora, t.j. osoby pouze formálně zastávající funkci odpovědného redaktora a určené k tomu, aby odpykala případné tresty. Otázka postihu této praxe byla řešena podle § 11 jako nepravdivé oznámení.

Efektivním prostředkem státní kontroly periodických tiskopisů po zrušení koncesního systému se podle tiskového zákona z r. 1862 stalo předběžné ohlášení připravovaného vydávání časopisu. Oznámení podle § 10 tiskového zákona mělo obsahovat řadu údajů pro informaci státním orgánům a mělo být předáno státnímu zástupci a okresnímu hejtmanskému podle místa zamýšleného vydávání časopisu. Oznámení mělo obsahovat titul časopisu, lhůty ve kterých bude vycházet a programové zaměření, dále jméno a bydliště odpovědného redaktora nebo, je-li jich více, všech odpovědných redaktorů a potvrzení, že vyhovují stanoveným podmínkám (viz dále). Další náležitostí oznámení bylo jméno a bydliště tiskaře, nakladatele, pokud nebyl totožný s vydavatelem, který měl povinnost oznámení podat. Policejní úřady zkoumaly pravdivost a úplnost uvedených údajů a případně vyžadovaly doplnění. Vydávání časopisu mohlo být zahájeno po složení předepsané kauce po uplynutí osmidenní lhůty od podání oznámení nebo od jeho doplnění jestliže policejní úřad neuplatnil žádné námitky.

Oznamovací povinnost v třídní lhůtě platila i během vydávání časopisu pokud došlo ke změnám v předepsaných údajích.

Porušení ustanovení o lhůtě 8 a 3 dny bylo trestné jako přestupek pokutou 50-200 zlatých. Jako přečin trestaný pokutou 50-500 zlatých bylo uvedení nepravdivých údajů, na jejichž základě byl časopis vydáván. V tomto případě mohl být časopis zastaven.

Tiskový zákon, aby usnadnil kontrolu tisku a postih odpovědných osob stanovil povinné údaje, uváděné na každém tiskopisu. Šlo o vyjmenování osob odpovědných za obsah tiskopisu a dodržení pořádkových ustanovení při jeho vydávání. Proti nim mohlo být zahájeno případné trestní řízení. Povinné označení tiskárny a nakladatele usnadňovalo úřadům případné zabavení tiskopisu. Podle § 9 patřilo k povinným údajům místo vytištění a jméno nebo firma tiskaře. Za tiskaře mohl být považován pouze držitel tiskařské životnosti. Dále muselo být uvedeno jméno nakladatele, u periodického tiskopisu jméno vydavatele a alespoň jednoho odpovědného redaktora. Povinné údaje nemusely být uváděny na tiskopisech pro účely obchodu, řemesla nebo společenského života.

Vedle otázek týkajících se tiskopisu a jeho obsahu, upravují předpisy tiskového práva také velmi důležitou instituci rozšiřování tiskopisu. Rozšiřováním zhotoveného tiskařského díla se teprve umožňuje a dosahuje svoboda projevu a současně s rozšiřováním souvisí počátek trestnosti vůbec. Ve snaze omezovat formální svobodu tisku byla různá omezení rozšiřování tiskopisu v zájmu rakouského státu. S termínem "rozšiřování" se obsahově kryje pojem "uveřejnění tiskopisu".⁵¹ Tiskový zákon z r. 1862 za rozšiřování tiskopisu považoval podle § 6 pouze rozdělávání (odbyt), rozdávání a prodej nebo přibíjení, vyvěšování či vykládání na veřejných místech, v knihovnách, čítárnách apod. Za rozšiřování tedy bylo považováno zaslání tiskopisu knihkupci k prodeji, odezdání kolportérovi a vyvěšení na veřejných místech.

Podle § 23 tiskového zákona z r. 1862 byla v Rakousku volná kolportáž zakázána. K získání předplatitelů bylo třeba zvláštního povolení policejního úřadu stejně jako k vyvěšování tiskopisu na veřejných místech. Bez povolení mohly být vyvěšovány tiskopisy pro živnostenské účely (různá oznámení apod.).

Při rozhodnutí soudu, které konstatuje, že obsahem tiskopisu byl spáchán zločin, muselo být současně zakázáno jeho rozšiřování. Šlo-li o méně závažné delikty - přečin

nebo přestupek - záleželo na uvážení soudu, zda zákaz rozšiřování tiskopisu měl být zveřejněn v úředním listě.

Otázku trestní odpovědnosti za tiskové delikty řešil tiskový zákon z r. 1862, stejně jako dřívější rakouské tiskové předpisy, obecným odkazem na ustanovení trestního zákona vydaného na počátku Bachova policejního absolutismu.⁵² Podle § 28 tiskového zákona se měl trestný čin spáchaný obsahem tiskopisu posuzovat podle platných trestních předpisů. Podle nich měla být posuzována odpovědnost všech osob, které se účastnily výroby a rozšiřování tiskopisu. Tiskové předpisy tedy nestanovily zvláštní odpovědnost za úmyslné tiskové delikty spáchané obsahem tiskopisu. Odpovědnost podle obecných zásad trestního práva byla pouze doplněna ustanoveními o tiskové nedbalosti (viz dále). Další odstavec § 28 zdůrazňoval - z legislativního hlediska nadbytečně, co vyplývá z ustanovení trestního zákona: trestní odpovědnosti se nelze za obsahový tiskový delikt zprostit prohlášením nesouhlasu s inkriminovaným článkem, odmítnutím jeho hájení nebo prohlášením jiné osoby, že na sebe bere v daném případě odpovědnost. V závěru tohoto ustanovení byla zaručena beztrestnost při publikaci zpráv o veřejných jednáních říšské rady a zemských sněmů.

Zásada universální platnosti trestního zákoníku pro stáhání úmyslně spáchaných obsahových trestných činů tiskem, plně odpovídala snaze vedení státu o omezování svobody projevu tiskem. Odkaz na ustanovení trestního zákoníku byl vhodným a snadným řešením záměrů reakce, prosadit represi tisku v rakouském parlamentě při projednávání návrhu tiskového zákona z r. 1862. Trestní zákoník dával velmi široké možnosti stáhání tiskových deliktů stejně jako všech pokrokových tendencí, které reakce chtěla po buržoazní revoluci u nás potlačit. Trestní zákoník určoval v § 7 velmi početnou skupinu osob, která mohla být trestně postižena pro tiskový zločin spáchaný obsahem tiskopisu. Patřili do ní všichni, kteří se jakýmkoliv způsobem účastnili vytvoření a rozšiřování tiskopisů. Za spoluviníky byli podle tohoto ustanovení považováni: spisovatel, překladatel, vydavatel, nakladatel nebo obstaravatel prodeje, knihkupec a tiskař. U periodických tiskopisů byl to dále odpovědný redaktor a všechny osoby, "kteréž při tisku nebo při rozšiřování trestného tiskopisu spolupůsobily". Byly tedy trestně postižitelné všechny formy účastenství (návod, pomoc, spolupachatelství) a to podle § 8 trestního zákoníku i pro pouhý pokus zločinu, který byl trestný stejně jako dokonalý zločin. Právní teorie otázku pokusu tiskového deliktu posuzovala nejednotně. Řada autorů jej vůbec vylučovala a připouštěla pouze přípravné jednání.⁵³ V § 10 trestního zákoníku bylo stanoveno, že trestnost počíná u spisovatele, překladatele, vydavatele a nakladatele odevzdáním díla, určeného k rozšiřování do tisku. U dalších spoluviníků začínala trestnost jejich jednání podle konkrétních okolností v okamžiku, kdy se do trestné činnosti zapojili. Jako pokus tiskového deliktu tedy mohlo být postiženo jednání pachatele, jakmile vykonal čin vedoucí k uskutečnění zločinu.

Obecná platnost ustanovení trestního zákoníku pro delikty spáchané obsahem tiskopisu vedla, jak vyplývá z tohoto rozboru, k problematickým závěrům, vyhovovala však politické linii konzervativní rakouské vlády. Pro ni bylo užitečné každé pojetí, které v dané situaci mohlo omezovat tisk.

Podle trestního zákoníku mohly být obsahové i tiskové delikty stíhány např. jako zločin urážky veličenstva (§ 63) s trestem těžkého žaláře od 1 do 5 let, urážky údů domů

císařského (§ 64) trest žaláře 1-5 let a velmi často jako zločin rušení veřejného pokoje (§ 65) trestný těžkým žalářem od 1 do 5 let.

Tiskovým přečinem bylo např. pobuřování proti úřadům podle § 300 trestního zákoníku trestané vězením na dobu 1-6 měsíců, popuzování k zášti proti národnostem a náboženským spolkům podle § 302 s trestem tuhého vězení od 3 do 6 měsíců. Šíření poplašných zpráv (§ 308) a např. sbírky na náhradu propadlých kaucí (§ 310) byly tiskovými přestupky trestnými až tříměsíčním vězením.

Tiskové delikty v trestním zákoníku měly, pro něj typické, kaučukové formulace. Např. § 65 hovořil o vybízení k neposlušnosti nebo k odporu proti zákonům. Takto neurčitě popsanou skutkovou podstatu bylo možno snadno nalézt v každém textu vládě nežádoucího tiskopisu.

U všech obsahových deliktů spáchaných tiskem muselo být obžalovanému před soudem dokázáno úmyslné jednání. To bylo důsledkem všeobecného odkazu tiskového zákona na trestní předpisy a poskytovala se takto žalovaným možnost obrany, resp. důkazu opaku tvrzení žalobce. V mnoha případech bylo dokázat odpovědným osobám úmysl velmi obtížné a žalovaní museli být zproštěni viny z úmyslného trestného činu. Mohli pak být stíháni pouze pro tiskovou nedbalost (zanedbání povinné péče) na základě tiskového zákona. Tato právní úprava odpovědnosti za tiskové delikty umožňovala žalovanému odpovědnému redaktoru, byl-li stíhán pro zločin, t.zn. pro úmyslné jednání prohlásit, že nečetl rukopis inkriminovaného článku, a že před odevzdáním do tisku se s ním neseznámil. Pak byl vyšetřován, případně žalován a odsouzen pro přestupek zanedbání povinné péče, což byl menší trest, než kdyby byl trestán pro zločin. Tato mezera v represivních ustanoveních rakouských tiskových předpisů z r. 1862, relativně usnadňovala boj pokrokových publicistů za politická a sociální práva utlačených tříd a národů habsburské monarchie.

Rakouský tiskový zákon z r. 1862 též řešil v tiskovém právu buržoazních zemí obvyklou otázku tiskové opravy. V § 11 stanovil vydavateli periodického tiskopisu povinnost, otisknout na žádost úřadu nebo soukromé osoby opravu zprávy, které se jich týká. Oprava měla být zařazena do nejbližšího čísla časopisu, které vyjde po uvedení žádosti a bude vytištěna ve stejné úpravě jako původní zpráva. Úřední opravy musely být zveřejněny zdarma, bez ohledu na jejich rozsah, soukromé opravy bezplatně otištěné neměly překročit dvojnásobek původní zprávy. Za přesahující část měl žadatel uhradit insertní sazbu. O doručení žádosti o opravu měla redakce vydat žadateli potvrzení, které mělo význam v případném dalším řízení, nebyla-li oprava dobrovolně uveřejněna. Donucovacím prostředkem pak bylo zastavení časopisu administrativní cestou na podnět státního zástupce. Zastavení mělo trvat do té doby, dokud nebude oprava uveřejněna. O tomto opatření proti časopisu mohl rozhodnout na návrh poškozeného též soud, pokud shledal, že odpovědný redaktor odmítá vytištění opravy bezdůvodně. Redaktorovi samotnému hrozil trest pokuty 20 až 200 zlatých pro přestupek. Právní úprava tiskové opravy označovaná za institut prospěšný celé společnosti, chránící občany před škodami, které jim mohou způsobit nepravdivé zprávy periodického tisku, mohla být aplikována v zájmu reakční vlády proti nepohodlným časopisům. Vedle oprav byli vydavatelé periodik, které měly insertní rubriku, zavázáni k povinnému uveřejňování úředních vyhlášek za náhradu ve výši poplatků za inseráty. Každý časopis musel zdarma na první stránce

zveřejnit rozhodnutí trestního soudu v řízení vedeném pro obsahový delikt. K tomu musel dát soud výslovný pokyn.

Mezi pořádkovými ustanoveními tiskového zákona z r. 1862 byla upravena též otázka rozšiřování cizozemských tiskopisů. V ní se prosadilo pokrokové pojetí. § 26 zrušil všechny administrativní zákazy tiskopisů cizího původu vydané podle dřívějších tiskových předloh. V přechodném období 3 měsíců od počátku působnosti zákona, měl státní zástupce zajistit, aby byl soudem vydán zákaz u těch tiskopisů, které byly již po vydání zákona zabaveny. Mohlo tedy podle ustanovení § 38 tiskového zákona pojednávajícího o zabavení (viz výše) být zakázáno rozšiřování určitého cizozemského časopisu i do budoucna. Toto opatření bylo namířeno především proti šíření tiskovin proletářského charakteru, přispívajících k třídnímu a politickému uvědomování dělnictva.

Současně s tiskovým zákonem byl koncem r. 1862 ve Vídeňském parlamentě schválen zákon o řízení ve věcech tiskových.⁵⁴ Upravoval řadu procesních otázek jinak, než byly obecné zásady trestního řízení, čímž vlastně zaváděl zvláštní řízení tiskové.

Pro projednávání všech tiskových deliktů byly věcně příslušné soudy krajské a zemské "jako soudy tiskové" (§ 1). Místní příslušnost soudu se řídila místem spáchání deliktu. U obsahových trestných činů se za místo spáchání považovalo místo vytištění tiskopisu, pokud se nacházelo na území státu. Byl-li tiskopis vytištěn v cizině, určovala se místní příslušnost podle místa rozšíření tiskopisu. Pro pořádkové přestupky byl příslušný pouze okresní soud v sídle sborového soudu první instance (§ 2).

Řízení ve věcech tiskových doplňovalo rámec opatření omezujících a potlačujících svobodu projevu prostřednictvím tisku, které zakotvoval tiskový zákon. Nejdůležitější z nich, jako předběžné policejní zabavení tiskopisu, nebo tzv. objektivní řízení, jsou charakterizovány výše.

Represivní ustanovení tiskových předpisů byla při vydání základních norem tiskového práva r. 1862 doplněna novelou trestního zákoníku.⁵⁵ V ní byly upraveny další skutkové podstaty deliktů, které bylo možno spáchat tiskem. Zločin rušení veřejného pokoje podle článku II. novely, zakládalo vedle dosavadního ustanovení § 65 trestního zákona, také popouzení k opovrhování ústavou říše nebo k nenávisti k ní prostřednictvím tisku, přečin protizákonného ohlašování - § 309 tr. zák., který byl podle čl. VII. novely rozšířen o předčasné uveřejnění obsahu spisů trestního procesu, a podle čl. IX. novely o zveřejnění údajů tvořících vojenské tajemství.

Důležitým mezníkem ve vývoji rakouského tiskového práva byla prosincová ústava z r. 1867. Teprve jejím vydáním u nás byly dosaženy cíle buržoazní revoluce v oblasti práv a svobod občanů.

Koncepce v otázkách základních občanských práv měla výrazně liberální rysy, byla však typicky formální. V praktickém životě se mnohá demokratická ustanovení ústavy promítala už méně liberálně; v mezích, které určovaly prováděcí předpisy. Přes ústavní zakotvení občanských práv a svobod trval v Rakousku národnostní útlak a represe projevů odporu proti němu. Persekuce dělnictva pokračovala, a postupně se stávala prvořadým úkolem státních orgánů.⁵⁶

Svoboda projevu zahrnující svobodu tisku byla zakotvena v čl. 13 zákona o všeobecných právech státních občanů.⁵⁷ Podle něho měl každý právo v zákonných mezích volně projevovat své mínění slovem, písmem, tiskem nebo vyobrazením. Současně normou nejvyšší právní síly byla zakázána předběžná cenzura a koncesní sys-

tém - instituty, které platný tiskový zákon neobsahoval. Ustanovení čl. 13 zák. č. 142/67 mělo tedy především význam ve formálním vyjádření svobody tisku. Její zákonné meze byly dány už dříve.

Výraznou změnu zlepšující postavení osob odpovědných za obsah vydávaných tiskopisů, přinášel další ze zákonů tvořících prosincovou ústavu. Zákon o moci soudcovské,⁵⁸ v čl. 11 prikazoval projednávání obsahových přečinů a zločinů porotním soudům. Tato procesní zásada byla provedena r. 1869.⁵⁹ Porotní soudy pro tiskové delikty, takto v Rakousku obnovené, už zůstaly zachovány. O jejich existenci pozitivně hovoří i starší odborná literatura.⁶⁰ Často vynášely osvobozující rozsudky a nebyly proto poslušným nástrojem vlády k persekuci pokrokového tisku.

Pokračující liberalizace úpravy tiskových poměrů po vydání prosincové ústavy, byla vyjádřena dalším předpisem tiskového práva - tiskovou novelou z r. 1868.⁶¹ Podle nové úpravy byl doplněn § 12 zákona o tisku z r. 1862. Podmínky osobní nezpůsobilosti pro funkci odpovědného redaktora byly zúženy. Významným zmírněním represivních opatření vůči periodickému tisku, bylo zrušení zastavení časopisu jako sankce za nezveřejnění tiskové opravy podle § 19 zákona o tisku (viz výše). Dále zrušení § 38 zákona o tisku, který upravoval zastavení časopisu rozhodnutím soudu, v důsledku odsouzení pro obsahový zločin, trestný nejméně pětiletým žalářem.

Tisková novela z r. 1868 také poněkud pozměnila ustanovení zákona o tisku upravujícího tiskovou nedbalost ve prospěch odpovědných osob. Základní konstrukce zanedbání povinné péče byla ponechána, původní ustanovení byla stylizována jasněji. Mezi uvedené odpovědné osoby už nebyli zahrnuti spisovatel a vydavatel. Odpovědnost redaktora periodického tiskopisu byla v novele řešena racionálněji. Nebyl odpovědný za každý případ jako v dřívější úpravě, ale jenom tehdy, jestliže mohl svou povinnost povinné péče o obsah časopisu splnit, avšak neučinil to. Z toho vyplývá, že v jednotlivých případech musela být redaktorovi dokázána vina. Také u nakladatele byla odpovědnost zjednodušena. Vztahovala se pouze tehdy na neperiodické tiskopisy, jestliže nemohl při prvním výslechu označit spisovatele. Odpovědnost dalších osob, tiskaře a rozšiřovatele nebyla v zásadě pozměněna. Problematicnost institutu tiskové nedbalosti, jak je naznačeno výše, nebyla těmito převážně pouze stylistickými úpravami odstraněna.

Novela tiskových přepisů z r. 1868 se týká též tiskového řízení. Upravovala nově objektivní řízení. Podle jejího znění už nebylo přípustné stíhání osoby odpovědné ze obsahový delikt současně s objektivním řízením. Státní zástupce mohl využít pouze jednu z alternativ. Dále zaváděla námitky proti rozhodnutí tiskového soudu, kterým by se na návrh státního zástupce zavádělo objektivní řízení. O námitkách, které mohly podat všechny dotčené osoby rozhodoval stejný soud, avšak veřejně a po výslechu obou stran. Touto změnou byla tedy zavedena alespoň omezená možnost obrany proti zásahům státních orgánů vůči tisku. V praxi tato novelizace objektivního řízení větší význam neměla. Celá úprava tiskového práva i po vydání prosincové ústavy a částečné liberalizace, zahrnovala pestrou škálu prostředků k potlačování opozičního tisku, zvláště dělnického.

Formální záruky občanských práv zakotvené prosincovou ústavou, mezi nimi i svoboda tisku, byly zanedlouho po vyhlášení okleštěny. Zákonem č. 66/1869 ř.z. byla připouštěna dočasná a místní suspenze práv občanů v Předlitavsku.⁶² Na základě rozhodnutí ministerské rady a císaře mohl být takto suspendován i čl. 13 základního zákona o všeobecných právech občanů. Správní orgán mohl zastavit vydávání nebo

rozšiřování tiskopisu, zastavit provoz tiskárny a odmítnout poštovní přepravu tiskopisů, které "přinášejí veřejnému pořádku nebezpečnost" (§ 7). Podle téhož ustanovení mohla být obnovena předběžná cenzura. Úřad mohl určit až tříhodinovou lhůtu pro předkládání cenzurních výtisků u časopisů, a až 8 dnů u ostatních tiskopisů. Vládnoucí velkoburžoazie a bývalí feudálové v Rakousku nepřipustili neomezenou svobodu tisku ani v jejím formálním pojetí. Zákonem z r. 1869 mohly být vládě nepohodlné ústavní záruky svobody projevu tisku kdykoliv zrušeny.

Trestní řízení ve věcech tiskových, upravené samostatně zákonem o tiskovém řízení r. 1862, bylo při vydání nového trestního řádu r. 1873 zahrnuto v jeho ustanoveních.⁶³ Trestní řád v zásadě přebíral celou dosavadní úpravu tiskového řízení. Dílčí změny jednak v menší míře pozměňovaly tiskové trestní řízení ve prospěch zainteresovaných a odpovědných osob, jednak, v otázce objektivního řízení, usnadňovaly prosazování zájmů vlády v tiskové politice namířené proti opozici dělnictva a hnutí slovanských národů za osamostatnění. V trestním soudnictví zákon obnovil, jako obecnou instituci, poroty. Ve shodě s tím potvrzoval příslušnost porotních soudů zavedenou r. 1869 pro projednávání tiskových zločinů a přečinů. Obsahové přestupky spadaly před okresní soudy. Místní příslušnost soudů se neměnila. Trestní řád také v celém rozsahu přebíral dosavadní úpravu předběžného policejního zabavení tiskopisu, až na změnu zjednodušující procesní úkony. To lze hodnotit jako opatření omezující pravomoc policejních orgánů ve prospěch vydavatele. Předběžné policejní zabavení podle nové úpravy mělo platnost pouze 8 dnů, během nichž je musel potvrdit soud. Po jejich uplynutí musel na požádání státní orgán zrušit zabavení. Naproti tomu instituce objektivního řízení, která byla rovněž trestním řádem převzata, obnovovala možnost souběžného stíhání odpovědné osoby s objektivním řízením, což bylo jako zvýhodnění státních orgánů v tiskové novele z r. 1869 vyloučeno. Nadto objektivní řízení přípustné pouze u tiskových zločinů a přečinů bylo, podle § 493 tr. řádu, rozšířeno i na případy přestupků spáchaných obsahem tiskopisů. Tak byly vytvořeny téměř neomezené možnosti konfiskace tisku, a státní orgány je plně využívaly. V 70. letech získával zosťřující se třídní boj stále větší ohlas v tisku, hlavně periodickém.⁶⁴ Konfiskační praxe jako jeden z nejrozšířenějších prostředků represe tisku byla vládou stále zosťřována.⁶⁵

Zmírnění represe tisku v Rakousku bylo uskutečněno až v 90. letech. Tisková novela z r. 1894 zrušila, nebo pozměnila některá ustanovení tiskových předpisů v duchu liberalizace.⁶⁶ Nejvýznamnějším opatřením usnadňujícím vydávání periodického tisku bylo zrušení kaucí. Nepochybně znamenalo zlepšení finančních podmínek pro vydavatelství časopisů. Ekonomický přínos měla pro vydavatele také další ustanovení tiskové novely. Podle § 4 musel stát nahradit škodu vzniklou zabavením, které bylo uznáno za bezdůvodné, a podle § 5 byly vyňaty z konfiskovaného tiskopisu jeho oddělitelné části nezávadného (netrestného) obsahu.

Při zabavení tuzemského časopisu novela nařizovala, že státní orgán musí označit článek, nebo jednotlivá místa v jeho textu, pro které se konfiskace vykonává. Nově a volněji byly upraveny také podmínky prodeje periodických tiskopisů. Podle novely nemohlo být odepřeno povolení k prodeji časopisů vyrobených na území státu osobě, která byla oprávněna provozovat samostatnou živnost podle živnostenského řádu.⁶⁴ Technický pokrok doby konce 19. stol. si vynutil právní úpravu prodeje tiskopisů pomocí strojů. K němu novela vyžadovala schválení seznamu prodáváných tiskopisů státním orgánem.

Pro úplnost přehledu vývoje tiskového práva v Rakousku ve II. pol. 19. stol. je třeba uvést ještě zrušení daně z inzerátů, uzákoněné r. 1874, a zrušení kolkového poplatku z novin a kalendářů provedené r. 1899.⁶⁸ Obojí znamenala zlepšení hospodářských podmínek tisku. První však prospívala převážně časopisům spjatým s buržoazními vrstvami, jejichž příslušníci inzerce používali jako nástroje ekonomického vlivu na redakce.

V podobě, kterou tiskovým předpisům vtiskly poslední úpravy v 90. letech, rakouské tiskové právo platilo až do r. 1918. Pokusy vlády i poslanecké sněmovny na počátku 20. stol. o modernizaci tiskových zákonů byly neúspěšné.⁶⁹

Vývoj tiskového práva platného na Slovensku, zahrnutém v uherském státním rámci, byl jednodušší.

Počátky právní úpravy svobody projevu v tisku v Uhrách byly položeny, stejně jako v rakouské části habsburské monarchie, v buržoazní revoluci r. 1848. Jako výsledek revolučních snah maďarské buržoazie byl tehdy vydán tiskový zákon.⁷⁰ Ten, až na období bachovského absolutismu, byl až do počátku I. světové války základní normou uherského tiskového práva. Stejně jako rakouský tiskový zákon vytvářel možnosti pro omezování tisku státem, ovšem některá liberální opatření uherského tiskového práva uzákoněná za revoluce musela být v Rakousku, v závislosti na jeho odlišném politickém vývoji, pomalu a s obtížemi prosazována až do 60. let minulého století. Uherský tiskový zákon zrušil předběžnou cenzuru a koncese, zaváděl pro vydávání časopisů instituci oznámení a příslušnost porotních soudů pro projednávání tiskových deliktů. (Porotní tiskové soudy byly v praxi vytvářeny až do r. 1867, nejdříve v Pešti, Debrecíně, Trnavě a Prešově).⁷¹

Na druhé straně překážkou rozvoje tisku byl požadavek kaucí pro periodické tiskopisy politického charakteru. O politické nebo nepolitické povaze časopisu rozhodovaly orgány uherského státu. Zákon obsahoval řadu možností stíhání osob odpovědných za obsah tiskopisu a upravoval též konfiskaci včetně objektivního řízení.

Osoby odpovědné za obsah tiskopisu i za porušení pořádkových předpisů byly, stejně jako v Rakousku, postihovány podle obecných trestněprávních norem.⁷²

Roku 1914 byl v Uhersku vydán nový tiskový zákon.⁷³ Podle oficiálního stanoviska vlády měl odstranit mezery, které měla dřívější úprava a zamezit zneužívání tisku. Ve skutečnosti bylo záměrem vládnoucích statkářů a průmyslové velkoburžoazie zdokonalit a prohloubit dosah restriktivních norem tiskového práva.

Nový tiskový zákon ponechával u politických časopisů institut kaucí a upravoval v dosavadním rozsahu souběžnou cenzuru. Vedle toho rozšířil okruh osob odpovědných za obsah tiskopisu i jejich trestní odpovědnost v zásadě na úroveň přísnější rakouské úpravy. Podobně řešil také otázku tiskové opravy. Pozitivní, tisku prospívající ustanovení se týkala zakotvení přepravní povinnosti tiskopisů poštou a úpravy kolportáže tiskopisů. Pouliční prodej byl sice připouštěn, ale s řadou omezujících podmínek včetně úředního povolení. Novinkou byla zákonná ustanovení V. oddílu o pracovním poměru mezi vydavatelem časopisu a členy redakce. Podle nich byl např. odpovědný redaktor chráněn proti ukončení služebního poměru ze strany vydavatele, nejméně jednoroční výpovědní lhůtou.

Pro trestní proces ve věcech tiskových, upravený v r. 1896 obecným předpisem,⁷⁴ a pak v oddíle IV. tiskového zákona z r. 1914, je charakteristická snaha o urychlení tiskového řízení. Demokratický prvek příslušnosti porotních soudů pro tiskové delikty zůstal zachován jako prostředek pro realizaci represivních záměrů vlády. V případech,

kdy porotní soudy odmítaly plnit úlohu poslušného nástroje, byla uzákoněna možnost odebrání případu místně příslušné porotě a přikázat ho jiné porotě.

Poznámky

- 1 Lenin, V.I., Spisy, sv. 32, str. 525-526
- 2 Text I. pražské petice v původní i upravené verzi uvádí J.M. Černý, *Boj za právo*, část I., Praha 1893, str. 5-17.
- 3 K tomu viz *Pražské noviny* 1848, str. 88, 99 a dále např. J.M. Černý, c.d., str. 18, Roubík Fr., *Časopisectvo v Čechách v letech 1848-1862*, Praha 1930, str. 11, Hrabánek, J. *Soustava čs. práva tiskového*, Praha - Brno 1934, str. 16. (Zde i na jiných místech neuvádějí Hrabánek a Roubík shodná data: Hrabánek má většinou na mysli počátek provádění v Čechách, Roubík den vydání ve Vídni). Tobolka, Z., *Politické dějiny čsl. národa od r. 1848 až do dnešní doby*, díl I., Praha 1932, str. 41. Vaněček, V., *Dějiny státu a práva v Československu do r. 1945*, Praha 1975, str. 306 a násl.
- 4 Jak uvádí Roubík, c.d. str. 27, v Praze v r. 1848 vycházelo 66 titulů periodického tisku.
- 5 *Národní noviny* 4.4. 1848, str. 3, srovnej J.M. Černý, c.d. 84, Kazbunda, K., *České hnutí r. 1848*, Praha 1929, str. 133, Miřička, A., *Tiskové právo*, Brno 1937, str. 2. Teprve tento tiskový řád chybně považuje za opatření rušící cenzuru.
- 6 Jak uvádějí *Národní noviny* dne 4.4. 1848, str. 3, členy komise byli K.J. Erben, V. Hanka, K. Havlíček, Fr. Palacký, K. Sabina, V.V. Tomek, J.K. Tyl, J.E. Vorel.
- 7 Roubík, c.d., str. 15
- 8 SUA, presidiální registratura pražského místodržitelství, oddělení 1846-1849, Sg 16/117, viz též Kazbunda, c.d. str. 175 a n.
- 9 Kazbunda, c.d. str. 159
- 10 *Provinciální sbírka zákonů* č. 1150 a 1151/1848.
- 11 SUA, presidiální registratura pražského místodržitelství, oddělení 1846-1849, Sg 16/143.
- 12 *Pražské noviny* č. 54 ze dne 3.X. 1848.
- 13 Černý, c.d. str. 483.
- 14 Roubík, c.d. str. 19.
- 15 *Patent* č. 152 ř.z. ze dne 4.3. 1849.
- 16 K tomu Černý, c.d. str. 580.
- 17 *Patenty* č. 161 a 162 ř.z. ze dne 13.3. 1849.
- 18 "Bez povolení vojenského úřadu se nemá ničehož tisknouti a uveřejniti". *Pražské noviny* 849, str. 85.
- 19 *Zpráva v Pražských novinách* 1849, str. 99 ze dne 24.5. 1849.
- 20 Roubík, c.d. str. 49. Byly to vládní "Pražské noviny" a "Pražský prstonárodní list", který téhož roku zanikl pro nedostatek odběratelů, srovnej také Tobolka, c.d. díl I., Praha 1932, str. 185-6.
- 21 *Pražské noviny* 1852, str. 64.
- 22 *Císařské nařízení* č. 163 ř.z. ze dne 6.VII. 1851. Úředních výstrah bylo r. 1851 použito např. proti známému Havlíčkovu listu "Slovan" vydávanému tehdy v Kutné Hoře, Roubík c.d. str. 50.
- 23 Viz pozn. č. 49. Odpovědnost za tiskové delikty podle něho uvádíme na str. 23 a n. v souvislosti s tiskovým zákonem z r. 1862.
- 24 *Tiskový řád* č. 122 ř.z. ze dne 27.V. 1852.
- 25 Takto hodnotil tiskový řád i pražský policejní ředitel. Tobolka, c.d., díl I., Praha 1932, str. 181.
- 26 K. Marx - B. Engels, *Spisy*, sv. 27, str. 469.
- 27 Dne 6.9. 1850 byla stanovena daň z novinových inzerátů 10 krejcarů, Roubík, c.d. str. 53.
- 28 Dne 27.X. 1857 byla zvýšená daň z novinových inzerátů na 15 krejcarů a stanoven kolkový poplatek 1 krejcar za každé číslo. Tamtéž str. 55.
- 29 K tomu Roubík, c.d. str. 58 a násl.
- 30 *Zákon o tisku* č. 6/1863 ř.z. ze dne 17.XII. 1862. Nabyl účinnosti dne 1.3. 1863.
- 31 Hrabánek, c.d. str. 19, chybně spojuje zrušení koncesí až s prosincovou ústavou z r. 1867.
- 32 Sládeček, J., *Tiskové právo trestní a policejní*, Kladno 1900, str. XVIII.
- 33 K. Marx - B. Engels, *Spisy*, sv. 11, str. 197.
- 34 Podle výnosů min. financí č. 163/1851 ř.z. ze dne 14.8. 1851 a č. 191/1851 ř.z. ze dne 22.9. 1851 ř.z. těmito ústavy byly např. Zemská hlavní pokladna v Praze, Brně a Opavě, sběrací pokladna v Mladé Boleslavi, Litoměřicích, Jičíně, v Písku, Čes. Budějovicích, v Olomouci, Jihlavě, Uherském Hradišti, Těšíně a Krnově.
- 35 *Prováděcí pokyny o nakládání s kaucemi v peněžních ústavech* byly vydány výnosem min. financí č. 67/1863 ř.z. ze dne 16.7. 1863.

- 36 K tomu viz. např.: Jacques, *Abhandlungen zur Reform der Gesetzgebung* Leipzig, 1874, str. 51.
- 37 Liszt, Fr., *Lehrbuch des österreichischen Presserechts*, Leipzig, 1878, str. 153.
- 38 K tomu podrobněji viz Sládeček, c.d. str. 95 a n.
- 39 Odpůrcem liberalizace ve veřejném životě byl na prvním místě císař. Srovnej Tobolka, c.d., díl II, Praha 1933, str. 77-78.
- 40 Tamtéž, str. 101.
- 41 Hrabánek, str. 101.
- 42 Liszt c.d. str. 137.
- 43 Viz např. Liszt, c.d. str. 162.
- 44 Termíny zabavení předstižně (preventivně) policejní a represivně policejní běžně používá odborná literatura např. Storch, c.d. str. 38 a n., Hrabánek, c.d. str. 159.
- 45 Viz pozn. č. 27.
- 46 Podrobně viz např. Storch Fr., *Zabavení v právu tiskovém*, Praha 1908, str. 43 a n.
- 47 Tisková novela č. 142/1868 ř.z. ze dne 15.X. 1868 a trestní řád č. 119/1873 ř.z. ze dne 27.5. 1873 budou vyloženy dále, zde jsou připomenuty pro celkovou charakteristiku institutu objektivního řízení.
- 48 Sládeček, c.d. str. 147.
- 49 Srovnej např. Liszt, c.d. str. 240 a n. Sládeček, c.d. str. 312 a n. Miříčka, c.d. str. 80.
- 50 Např. Sládeček, c.d. str. 64 uvádí věk nejméně 30 let.
- 51 K tomu viz Sládeček, c.d. str. 24.
- 52 Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích - trestní zákoník rakouský č. 117/1852 ř.z., ze dne 27.V. 1852, účinný od 1.9. 1852.
- 53 Sládeček, c.d. str. 228-234 podává přehled stanovisek různých německých a rakouských autorů a sám pokus tiskového zločinu odmítá.
- 54 Zákon č. 7/1863 ř.z. ze dne 17.12. 1862.
- 55 Zákon č. 8/1863 ř.z. ze dne 17.12. 1862.
- 56 K tomu zejména: Vaněček, V., *Dějiny státu a práva v Československu do r. 1945*, Praha 1975, str. 383 a n. Malý, K., *Policejní a soudní persekuce dělnické třídy ve 2. polovině 19. století v Čechách*, Praha 1967, týž, *Einige Bemerkungen zur Problematik der bürgerlichen Freiheiten in der Zeit des Dualismus*, v publikaci *Die Freiheitsrechte und die Staatstheorien im Zeitalter des Dualismus*, Budapest 1966, str. 37 a n.; týž *Česká dělnická třída a rakouský stát*, AUC Jurudica, č. 4/1970, str. 297-310.
- 57 Základní státní zák. č. 142/1867 ř.z.
- 58 Základní státní zák. č. 144/1867 ř.z. ze dne 21.XII. 1867.
- 59 Zákony č. 32 a 33/1869 ř.z. ze dne 9.3. 1869.
- 60 K otázce porotních soudů srovnej např. Storch, *Řízení trestní rakouské I.*, str. 21-38, Sládeček, c.d. str. 254 a n.
- 61 Zákon č. 142/1868 ř.z. ze dne 15.X. 1868.
- 62 Zákon o výjimečném stavu č. 66/1869 ř.z. ze dne 5.V. 1869.
- 63 Trestní řád č. 119/1873 ř.z. ze dne 23.V. 1873.
- 64 Požadavky sociální demokracie na "poskytnutí svobody pro tisk" z počátku 70.tých let shrnuje B Šmeral, *Historické práce 1908-1940*, Praha 1961, str. 51-52. "Úplná svoboda tisku, odstranění kolku a zrušení kauce při vydávání novin" byl jeden z bodů programu boje za nejširší politické svobody, uveřejněný v *Dělnických listech* dne 3.1. 1873.
- 65 R. 1873 pouze na území Prahy bylo 344 případů konfiskace, Hrabánek c.d. str. 20.
- 66 Tisková novela - zák. č. 161/1894 ř.z. ze dne 9.7. 1894.
- 67 Zákon o živnostech č. 227/1859 ř.z. ze dne 20.12. 1859 novelizovaný zák. č. 117/1883 ř.z.
- 68 Zákon č. 30/1874 ř.z. a zák. č. 261/1899 ř.z.
- 69 Osnova nového tisk. zák. - návrh tiskového výboru poslanecké sněmovny č. 1386 a č. 2578 příloh stenografických protokolů poslanecké sněmovny, zasedání XVII. z 1906, k tomu srovnej Miříčka, c.d. str. 87 a n.
- 70 Zákonný článek 18/1848.
- 71 Nařízení ministra spravedlnosti č. 307 ze dne 17.V. 1867.
- 72 Trestní zákoník - zák. čl. 5/1878 a trestní zákoník přestupkový - zák. čl. 40/1879.
- 73 Zákonný čl. 14/1914 doplněný téhož roku zák. čl. 41/1914.
- 74 Trestní řád - zákoný čl. 33/1896.

Zur Entwicklung des Presserechtes in den böhmischen Ländern nach dem Jahre 1848

Ladislav Soukup

Zusammenfassung

In den böhmischen Ländern reichen die Anfänge des bürgerlichen Presserechtes in die Zeit der bürgerlichen Revolution zurück, wo die Pressefreiheit als eines der fortschrittlichen Postulate zur Durchsetzung gebracht werden sollte. Im März 1848 wurde bei uns die Pressezensur aufgehoben. Der Prager Nationalausschuss bereitete den Entwurf eines Pressegesetzes mit einer Reihe demokratischer Massnahmen vor, das zugleich dem Staatsapparat die Kontrollmöglichkeit über Editionstätigkeit wahren wollte. Auch die Wiener Regierung erliess liberale Massnahmen im Bereich der Presse. In den Verfassungsentwürfen wurde gleichfalls die Frage der Meinungs- und Pressefreiheit im revolutionären Geist behandelt. Nach der Verkündung des Ausnahmezustandes wurde die Pressefreiheit immer mehr eingeengt. In kurzer Zeit gingen fast alle tschechischen Zeitschriften mit politischem Charakter ein. Die in den fünfziger Jahren erlassenen neuen Strafrechtsvorschriften regelten auch die Fragen des Presserechtes. Die Presseordnung aus dem Jahre 1852 verschärfte noch weiter die Bedingungen für eine Realisierung der Pressefreiheit. Sie führte die Institution der Kautions auch für unpolitische Zeitschriften und eine Vorzensur ein, erweiterte die Möglichkeiten zur Verfolgung der verantwortlichen Personen. In jeder Hinsicht erstrebte sie eine staatliche Oberaufsicht über die Presse.

Nach dem Ende des Absolutismus wurde Ende 1862 ein neues Pressegesetz herausgegeben. Es ermöglichte die Ausübung der Meinungsfreiheit in der Presse in weitaus liberalerer Weise als die früheren Vorschriften. Es wurde zur Grundnorm für das Presserecht in Österreich bis zum Untergang der Monarchie und wurde samt seinen Novellen in die Rechtsordnung der ČSR übernommen. Hier bildete es weiterhin die Basis der rechtlichen Regelung der Presseverhältnisse im westlichen Teil der Republik. Es regelte alle wesentlichen Fragen der Ausübung der Meinungsfreiheit in der Presse. Daneben verblieben selbständig jene gewerberechtlichen Bestimmungen bestehen, die den Druck, die Herausgabe und den Handel mit Druckschriften regelten. Das Pressegesetz formulierte einige Grundbegriffe des Presserechtes, enthielt Ordnungsbestimmungen und Straftaten, die durch den Inhalt einer Druckschrift begangen werden konnten. Es regelte die Verantwortlichkeit des Autors, des Redakteurs und weiterer Personen, objektive Verfahren, die Einstellung einer Zeitschrift usw.

Die Frage der strafrechtlichen Verantwortung für Pressedelikte regelte das Pressegesetz aus dem Jahre 1862 ebenso wie die früheren österreichischen Pressevorschriften durch den allgemeinen Hinweis auf die Bestimmungen des Strafgesetzes aus dem Beginn des Bachschen Polizeiabsolutismus. So konnte in Übereinstimmung mit den Interessen der Staatsführung die Meinungsfreiheit in der Presse eingeschränkt werden. Das Strafgesetz belass nämlich sehr weitgehende Möglichkeiten für die Verfolgung von Pressedelikten. Es umriss eine zahlenmässig grosse Gruppe von Personen, die wegen eines Presseverbrechens strafrechtlich belangt werden konnten. Dazu gehörten alle, die sich an der Schaffung und Verbreitung von Druckschriften beteiligt hatten. Die

Pressedelikte im Strafgesetz hatten die dafür typischen Kautschukformulierungen. Bei allen durch die Presse begangenen Inhaltsdelikten musste den Angeklagten vor Gericht dolose Handlungsweise nachgewiesen werden. Sonst konnten sie lediglich wegen Fahrlässigkeit belangt werden.

Einen wichtigen Meilenstein in der Entwicklung des österreichischen Presserechtes bedeutete die Verfassung vom Dezember 1867. Die auch die Pressefreiheit beinhaltende Meinungsfreiheit wurde in Art. 13 des Gesetzes über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger verankert. Ein weiteres der die Dezemberverfassung bildenden Gesetze, das Gesetz über die richterliche Gewalt, wies in Art. 11 die Verhandlung von Inhaltsverbrechen den Schwurgerichten zu. Dieser Grundsatz wurde i.J. 1869 realisiert, und die Schwurgerichte erliessen oft Urteile mit Freisprüchen.

Die Liberalisierung der Regelung der Presseverhältnisse nahm nach Erlassung der Dezemberverfassung mit der Pressenovelle aus dem J. 1868 ihren Fortgang, die einige bisherige repressive Massnahmen gegenüber der periodischen Presse milderte. So wurde z.B. die Verantwortung des Zeitschriftenredakteurs eingeeengt.

Die in der Dezemberverfassung verankerten formalen Garantien der Bürgerrechte einschliesslich der Pressefreiheit wurden bald nach ihrer Verkündung durch das Gesetz über den Ausnahmezustand aus dem J. 1869 geschmälert. Aufgrund dieses Gesetzes waren die Verwaltungsorgane berechtigt, sehr gewichtige Eingriffe in die Pressefreiheit vorzunehmen.

Die im Jahre 1873 erlassene österreichische Strafprozessordnung übernahm die bisherigen Prozessbestimmungen über Pressesachen. Es enthielt nur partielle Abänderungen, die eine Verschärfung der Repression der Presse bedeuteten.

Eine Milderung der rechtlichen Regelung der Presseverhältnisse in Österreich erfolgte dann in den neunziger Jahren. Die Pressenovelle aus dem J. 1894 hob die Kautionen für die Herausgabe der periodischen Presse auf und führte auch weitere günstige Bedingungen für die Herausgabe von Zeitschriften ein.